

III. A szláv tudattól a szlovák tudatig

7. A nyelvharc szerepe a szlovák nemzeti ideológia kialakulásában

Ján Kollár a magyarosító törekvések ellen

A szlovák történészek a szlovák nyelvharc magyar kiváltó okának azt a – Tudományos Gyűjteményekben 1817-ben megjelent – cikket tartják, amely megtámadta J. Palkovič Pozsonyban megjelent Týdennik-jét, mert ennek alcíme a „nemzeti” (národný) jelzőt is tartalmazta. Márpedig ez Magyarországon, úgymond, egyedül csak a magyarokat illeti meg.¹ Erre a magyar támadásra válaszolt Ján Kollár 1821-ben egy svájci német nyelvű folyóiratban, amellyel megnyitotta a magyarosítás ellen tiltakozó szlovák röpiratok hosszú sorát.² Ebben és a következő évben megjelent prédikációiban már kifejtette „szláv nemzet”-tel kapcsolatos felfogásának ideológiai alapját.

A Duna két partján lakó nemzetek közül a magyarokat és a szlávokat tartotta a 2 fő nemzetnek. Az autochton és számbeli fölényben lévő magyarországi szlávokon belül kiemelte a Kárpátokban, azaz a Tátrában lakó „eredeti szláv”-ok csoportját, amely „még megtartotta a régi szlovák nevet”. A szláv nevű magyar települések sokasága (pl. Miškovec, Debrečín, Kaloča, Paták, Moháč, Tokay stb.) közül sok még nem magyarosodott el. Így ezek „egy hajdani tisztán szláv kontinens megmaradt szigeteinek” tekinthetők. Kollár különbséget tett a tót nemesség tíz évszázad óta tartó magyarosodása (amely szerinte annyi pszeudo-magyart nemzett, hogy Attila rá sem ismerhetne fiaira) és az alsóbb rendűek körében néhány év óta tapasztalható, „erővel és kényszerítéssel, botokkal és pénzbeli büntetésekkel” történő erőszakos magyarosítás között. Érdekes, hogy Kollár itt még csak ez utóbbit ítélte el. „De ha tsak ugyan terjeszteni akarjátok Nemzetiségteket és Nyelveteket – írta –, tegyétek azt egy más, embe-ribb úton...”³ Határozott védelmébe vette J. Palkovič megtámadott (címében a „národný noviny” kifejezést tartalmazó) újságját. Ennek kapcsán, Herderre és

Schlözerre hivatkozva, különbséget tett a „nemzet” (národ) és a „község” (obec) – illetve egykorú magyar fordításban: „Státus” (állam) – között, mégpedig az előbbi javára. Érvéle szerint a magyarországi tót nemzetnek ugyan nincs állama, de ettől még nemzeti az ő újságjuk. Egyébként is igazságtalan a (szlávok alig egynegyedét kitevő) magyar nemzet nyelvi és nemzeti elsőbbségre való törekvése. A magyar és a szláv nyelv küzdelmét a szegénység és a gazdagság csatájának tartotta, mivel a magyar nyelv gondolatokban, szókincsben, dallamos lágyságban egyaránt alatta marad a szlávnak és a németnek. Végül Kollár kérte és egyúttal figyelmeztette is a magyarokat. *„Kedves barátaim – fordult hozzájuk –, hagyjatok minden nemzetet a maga saját útján haladni”*. A természet teremtményei között is oly nagy a változatosság. Hagyni kell a madarakat énekelni, nem szabad nekik azt mondani, hogy: *„Neked úgy kell énekelned, ahogy én! Az Úristen az összes nemzetet és az összes nyelvet eltűri...”*. Figyelmeztette is a magyart, ezt a nem nagy, de eredeti nemzetet, a szlávokkal való erőszakos keveredés veszélyeire. Ezzel ugyanis *„semmit sem nyertek, és sokat vesztek, t. i. önnön magatokat...”*. Ennek a bizonytalan és kétséges győzelemnek az okát abban látta, hogy a – hitetlen álmagyarokkal feldúsult, s így egyre korcsabb és erőtlenebb – magyarokat továbbra is minden oldalról „tót habok” csapkodják. Óvott attól, hogy be ne teljesedjen Herder „Ideen”-jének magyarokra vonatkozó baljós jóslata, amelynek leglényegesebb mondatát pontosan idézte is!⁴

„A szláv nemzet jó tulajdonságairól” című prédikációjában szinte teljesen nemzetelméleti kérdésekkel foglalkozott. Kollár tulajdonképpen nem tett mást, mint hogy a több mint 50 milliós „szláv nemzet”-ről addig kialakított jó tulajdonságokat átvitte a szlovákokra. Ezek a tulajdonságok: 1. vallásosság, 2. szorgalom (dolgosság), 3. ártatlan vidámság, 4. a saját nyelv szeretete, türelmesség. A szláv nemzet „nemzetisége” (národnost) szerinte ezeken alapult, amelyekhez még továbbiak is társultak: szemérem és tisztaság, szelídség, igénytelenség, háziasság, barátságosság stb.⁵ Nemzet-meghatározása szerint a nemzet *„olyan emberek közösségét jelenti, akiket közös nyelv, azonos erkölcsök és szokások kapcsolnak össze”*. Ehhez a szláv nyelvet beszélő, hatalmas európai nemzethez tartozunk – írta – *„mi is, mint rész az egészhez”*, hiszen *„mindannyian egy nemzet fivérei és nővérei vagyunk”*. Az előző történelmi korszakokban százéves háború folyt a Balti-tengertől a Tátráig terjedő térséget lakó kis nemzetek nyelve ellen. Számos helyen kipusztították, elnyomták, vagy elcsúfították azt. Az emberiség nevében nyomatékosan hangsúlyozta tehát, hogy senkinek sincs joga a „szláv nemzet” egyik részének sem kárt okozni, a nevét

ócsárolni, átalakítani és elnemzetietleníteni, mert „*minden nemzet az emberiség nagy tengerének egy külön patakja, minden nemzet külön ág az emberi nem fáján, amit aki levág ... vagy megsebez, az egész fának kárt okoz*”. Ebből a herderi gondolatból kiindulva, Kollár nemcsak az erőszakos asszimilációt ítélte el, hanem a nemzetüket önkényesen elhagyó vagy megtagadó „elfajzot-tak” (odrodilci-k) disszimilációját is. Így szólt hozzájuk: „*Testvér! te hozzánk tartozol, a szemed, nyelved, arcod, alakod és véred, és egész tested és lelked erről tanúskodnak*”. Végezetül – abból kiindulva, hogy az a kis nemzet (a magyart is ilyennek tartotta), amelyik a saját nyelvét nem kedveli és nem műveli, idegen környezetben rövid idő alatt elhervadhat – megfogalmazta a szláv kölcsönösségi gondolat első, általános változatát. Véleménye szerint a veszélyeztetett környezetben élő kis nemzet jobban teszi, ha a többiekhez, vagy egy nagyobb nemzethez csatlakozik, mert csak ez által van lehetősége a művészeti, tudományos, kulturális fejlődésre.⁶

A humanitás egyetemes elveiből kiinduló Kollár tehát ekkor még nem kérdőjelezte meg az idegen környezetben élő magyar nemzet létét és a magyar nyelv művelésének szükségességét, sőt a magyar nyelv terjesztésének erőszakmentes, emberi megoldásait sem. A magyar nemzet fennmaradását azonban a magyarországi szlávok elsődleges érdekeiből kiindulva tartotta szükségesnek. Azért óvta a magyarokat a keveredéstől, a felhígulástól, mert elvárta tőlük, hogy ne kényszerítsék a hatalmas „szláv nemzet” organikus részét képező, „*Kárpáti tartomány*”-ban élő szlávokat nyelvük, kultúrájuk, tulajdonságaik stb. feladására. Ez ugyanis ugyanúgy ember- és emberiségellenes, mint a magyarosodó szlávok disszimilációja, amely a „szláv nemzet”-nek árt, de a magyaroknak sem használ.

Kollár érzékenyen figyelte az 1825–1827-es rendi gyűlés eseményeit, ahol különösen Felsőbüky Nagy Pál éles hangja borzolta fel a kedélyeket. 1826-ban a követ a magyarosítás elkerülhetetlenségét azzal indokolta, hogy a leselkedő német veszély mellett a „*nagy orosz kolosszus*”-tól csupán a Felföld választotta el a magyarságot. A felföldi nemességnek tehát lélekben is magyarrá kell válnia, a jobbágyi lakosságnak pedig a magyarság megbízható bástyájává kell lennie a borzasztó északi hatalommal szemben. Vagyis a tótokat, ezt a fegyverrel meghódított népet, morális eszközökkel kényszeríteni kell a magyar nyelv megtanulására, mert „*ha a tótok bekapnak valamely helységbe s azt eltótosítják, azt egy század se hozza helyre*”.⁷ Nagy visszhangot keltett az, ami 1827-ben Lajos-Komáromban történt. A szlovák bányászok magyarosítással szembeni ellenállása ugyanis deresre húzással végződött.⁸ Kollár már rögtön a

rendi gyűlés után azt írta František Palackýnak, hogy „*a magyarok ügybuzgósága és hazafiassága ... kegyetlenséggé alakult át*”, úgyhogy „*most népünk elnyomása és üldözése az egész világot felülmúlja*”.⁹

Ján Kollár főművében, a „Slávy dcéra”-ban (”Dicsőség lánya”, „A szlávok leánya”) nemcsak szláv nemzetfelfogása kapott költői megfogalmazást. Ennek a lírai-epikus költeménynek aktuális politikai, tudniillik magyarosítás elleni mondanivalója is volt.¹⁰ Egyrészt Kollár kifejtette a nyelv és nemzet, nemzet és haza, nép és nemzet viszonyával kapcsolatos nézeteit. Gondolatait egy igen széles, szűkülő viszonyrendszerbe (emberiség – szláv nemzet – Tátra alján élő szlávok – szülőföld – egyes emberek) helyezte. Kollár Herder által ihletett nemzetfelfogása – amely a humanizmus-elmélet, a természetjog, az emberi és isteni törvények által sugallt erkölcsi megfontolásokra támaszkodott – ugyanolyan széles és szétfolyó volt, mint az a földi, égi és pokolbéli vándorút, amelyet a költő szereplői a hatalmas ívű költeményben bejártak. Kollár a szerelmi és a nemzeti mondanivalót szorosan összekapcsolta. „*A szerelem az összes nagy tett csírája, / és aki nem szeretett, nem tudhatja, mi a haza és a nemzet*” – vallotta a 25. szonettben.¹¹ A haza szent nevét senki ne tulajdonítsa annak a vidéknek (területnek), ahol lakunk, mert „*az igazi hazát csak a szívünkben hordozzuk, / onnan azt ellopni sem lehet*”. Ma vagy holnap ellenség taposhatja a földet, és a népet jármába hajthatja, de a lélek által összeforrvá a haza minden részben egész marad.¹²

Dévénynél az ország területére lépő költő fájdalommal látta, hogy Nyitra régi városát „*idegen vendégek*” birják, a Balaton és Veszprém táján pedig, ahol egykoron szláv király trónja állt, most a szlávra deres vár. Mindezek ellenére a „szláv nemzet”-et olyan nyugodt folyamnak látta, amely a hegyekből a síkság felé biztosan halad a célja felé. Kollár a villám istenét, Perunt kérdezte, hogy van-e villáma és menyköve a magyarosító törvény ellen? „*Azt mondjátok, hogy azt törvény mondja ki, / hogy a szláv Magyarországon a nyelvét temesse el! / Jó, de ki kovácsolta ezt? / Emberek! Ugyan ki hatalmasabb Istennél?*”. Az isteni törvény békét és igazságot hoz. Mit kell a teremtménynek jobban szeretnie? A kis, halott, lelketlen hazát vagy a nagy, élő, lélekkel teli nemzetet?¹³ A 299. szonettben a költő a szlovákokhoz fordult. Ha alszanak és nem hallják meg Sláva anyja hangját, nemsokára elvész a törzs. A műveltek ugyanis az idegen után élnek-halnak, a papok nem az erkölcsről, hanem a nyelv megváltoztatásáról beszélnek. Az írók a csehekkel való egyesülést nem fogadják el, ostoba büszkeségből tönkreteszik a nyelvet és a nemzetet.¹⁴ Ez őt azért aggasztotta, mert – ahogy mondta – „*engem az Isten szlováknak teremtett*”.¹⁵

A „szláv nemzet” szempontjából a költemény egyértelműen optimistának tekinthető. Kollár megjövendölte a szlávok nemzeti nagyságát és jogait, valamint azt az időt is, amikor elmúlik majd a gőg, az önzés, a bizalmatlanság, és „*összeköt mindnyájunkat a szeretet, a kölcsönösség*”.¹⁶

A „Sláv dcera” jól példázza Ján Kollár nemzeti ideológiájának több szempontból is átmeneti és ellentmondásos jellegét. A szlovák származású, csehül és németül prédikáló, németes műveltségű lelkész, a feudális és a modern nemzeti öntudat átmeneti korszakában, Pestről vállalkozott a nemzeti öntudatosodás kezdetén tartó szlovákok szláv tudatra ébresztésére! Az egy személyben költő, pap, tudós és politikus Kollár célja ezzel a költeménnyel is az volt, mint egyéb írásaival és prédikációival is: nevelni, tanítani, buzdítani, ébresztgetni, nemzetet és tudatot formálni, védeni a szláv–szlovák érdekeket a magyar támadásoktól. Ezek során az addigi nemzeti ideológiát is kibővítette néhány új, vagy újszerű elemmel. A régi hungarus patriotizmuson határozottan túllépett. Az új haza keresése közben nemcsak a szeretett szülőföld hegyes-völgyes tájait tartotta szűknek,¹⁷ hanem az általa elnyomónak tekintett magyar állam „mesterséges” kereteit is. Az ő szent haza fogalmából Magyarország kicsúszott. Kollár hazája egy olyan, államhatárokon átívelő, képzeletbeli „szláv birodalom” volt, amely az egy nemzetet alkotó szláv törzsek nyelvi, kulturális, erkölcsi stb. egységében, szívben lakozó és érzésekben megnyilvánuló közösségében nyilvánult meg. Kovács Endre szerint Kollár szláv programja nem egyéb, mint a haza fogalmának tisztázása a nagy szláv egység szemszögéből.¹⁸ A nyelvi rokonságot egyúttal népi-etnikai, vérségi-származási azonosságnak is látta. Konceptiójában a nyelv, a nép, a nemzet és a haza elválaszthatatlanul összefonódott. Ezt az össz-szláv és ezen belül cseh–szláv ideológiát tehát német hatásokra és a magyarosító politikával szemben kezdte kidolgozni. Így Kollár nemzeti ideológiájának határozott politikai töltése is volt, amennyiben fontos politikai kérdésekre adott ideológiai ellenválasznak (is) tekinthető.¹⁹ Kollár szláv tudatának erőteljes magyar- és németellenességét csak fokozta, hogy a hadat lényegében a magyar fél üzentte meg.

Az egyre türelmetlenebb magyarosító törekvésekkel szemben – taktikai okokból – az 1820-as évek végén még a világpolgárság fegyverét is újból bevetette. A Horvát Istvánnal folytatott vita a felszínen a magyar nemzeti elnevezés magyarázata körül forgott. Kollár célja az volt, hogy bebizonyítsa: a magyar név „*nem tsak a' Magyaroké, hanem Nemzeti köz Név; hogy ez kizárólag nem egy nemzetet és nyelvet illet, hanem az Emberiség Népeit és Nyelveit szinte úgy, mint más hasonló nevek*”.²⁰ Nyakatekert szószármaztatással

igyekezett kimutatni, hogy a magyar elnevezés – a szlávhoz hasonlóan – dicsőséget, fényt, világosságot jelent. „*Ha már megfontoljuk – írta Kollár –, hogy a Természet és az Emberek közönségesen mindentűt egy törvényt követnek, igen természetesnek találjuk, hogy MAR, MAGYAR épen annyit jelent, mint SLÁV, ... GALL, ... TÓT, TITÁN, TEUTON és más efélék*”. A magyar történész (akitől pedig a romantikus szószármaztatás és szómagyarázat szintén nem volt idegen) éles szemmel vette észre Kollár valódi célját. A lelkespolitikus a szlovákokat, szlovákokat a magyarokkal kívánta egy szintre helyezni. Ezáltal próbálta bizonyítani, hogy magyarosításra nincs szükség. „*Magyar tehát épen annyi mint Sláv és Tót – olvasható Horvát vitáiratóiban. Itten bukik ki a szeg a zsákból, itten fejt ki magát a Cosmopolitismus ..., a Magyar Nemzetiségnek, a Vakondok pislogású Nemzetiségnek, melyet tiszteletből Kollár Ur (a 8-ik oldalon) NATIONALITAETSMANIE névvel nevez, gyáva üldözője*”.²¹

A nemzeti ideológia új elemeinek megjelenése az 1830-as évek vitáiratóiban

Az 1825–1827. évi, még inkább az 1830. és 1832–1836. évi országgyűlés nyelvtörvényeinek a hatására a magyarosító tevékenység még szélesebbé és erőteljesebbé vált. A vármegyei nemesség nem a bécsi udvartól kicsikart szerény engedmények betűjének megfelelően cselekedett, hanem maximális nyelvi programjának megvalósítását tűzte ki céljául. Így azután Árva, Szepes, Gömör Nyitra stb. megye a saját hatáskörében nagyfokú magyarosításba kezdett, amely a gazdasági, kulturális, politikai és egyházi életre, valamint az oktatásra egyaránt kiterjedt.²² Folyamatban volt a nemesi-rendi nacionalizmus liberális nacionalizmussá fejlődése, a hagyományos nemzeti tudat polgári elemekkel való feltöltődése is. Ebben a megváltozott helyzetben újabb röpiratok megjelenése jelezte a szlovák–magyar nyelvharc kiújulását. Ezekben az írásukban a szláv–szlovák törekvések szószólói megkezdték az – immáron egyre támadóbb jellegű – önvédelmi harcot. Ezekben a vitáiratókban – a magyarosítás kirívó példáit jellegzetesnek feltüntetve, a szlovákok ügyét pedig egyedül igaznak beállítva – a szlovák–magyar vitát a német és az európai nyilvánosság elé kezdték kivinni. A legfontosabb célokat, érveket és sérelmeket igyekeztek minél meggyőzőbben kifejteni, s ez által a magyarosító intézkedések jogosultságát cáfolni.

A szláv–szlovák ideológia új elemeit a legkifejezőbben Samuel Hoič és Ľudovít Martin Šuhajda 1833–1834-ben írott brosúrái tartalmazták, amelyeket – már csak a miatt is, mert magyarul mindmáig nem olvashatók – nem árt kicsit bővebben ismertetni. 1833 elején jelent meg Domoljub Horvatović álnév alatt L. Gaj károlyvárosi nyomdájában a „nyelvtusa” akkoriban talán legismertebb és legnagyobb hatású német nyelvű röpirata, Samuel Hoič öt levélből álló „Sollen wir Magyaren werden?” című írása.²³

Már a kiadó előszava is jelezte, hogy a magyar nyelv erőszakos bevezetését megvalósíthatatlannak, teljesen elérhetetlennek tartja.²⁴ Az első levél első mondatának lábjegyzete fontos fogalmakat tisztázott. Definiálta a „magyarok” (Magyaren) és „Magyarország” (Ungarn), valamint a „magyar” (magyarisch) és a „magyarországi” (ungarisch) fogalmak közötti különbséget. E szerint Árpád magyarjaitól meg kell különböztetni a Magyar Királyság területén élő nem magyar magyarországiakat.²⁵ Hoič szomorúan látta, hogy – a néhány évvel korábban még nagyrészt német és szlovák ajkú – Pesten az anyanyelvükön beszélőkre gúnyosan vagy sajnálkozva néznek, a műveltebbekre pedig azt mondják: „*kár, hogy nem magyar*”. Azt a (szláv és szlovák ifjak között divatozó) szélhámosságot viszont ő ítélte el, amely a származás letagadásában vagy a szláv, illetve német hangzású tulajdonnév miatti szégyenkezésben nyilvánult meg.²⁶ Ezzel együtt nőtt a feszültség a magyarországi „nemzetek” és a nemzeti öntudatra tőlük hamarabb ébredt magyarok között. A szerző a magyar nyelv propagandájában az ország népe (Landvolk) eljövendő szerencsétlenségeinek, szokásainak, műveltsége hanyatlásának forrását, sírhelyét látta. A magyarosító törekvések legfrissebb példáit Arad-, Temes-, Sopron-, Pest- és Nógrád-megye konkrét esetein mutatta be.²⁷

A 2. levél szerint a magyarosítás célja nemcsak a latin nyelv magyarral történő felváltása volt az ügyintézésben, hanem az országban használatos nyelvek kiszorításával „*az egész ország magyarosítása*”. Ez a két részből álló feladat Hoič szerint egyrészt a magyar nyelv kultúrnyelvvé emelését, másrészt – ezzel együtt – a nem magyarok közötti meghonosítását követelte meg.²⁸ A soknyelvű Magyarországon a magasabb kultúra felé törekvés egyedül a magyaroknál nem jár azzal, hogy – nyelve csiszolása és pallérozása közben – nemzetisége, karaktere, erkölce és gondolkodásmódja a legcsekélyebb mértékben is sérülne. Ellenben az anyanyelv hangjain megszólaló tudomány, művészet stb. előnyeiről a nem magyar magyarországiaknak le kellene mondaniuk. Pedig minden tudás megszervezésének eszköze és alkalmatossága csakis az anyanyelv lehet. Hoič nem ellenezte, hogy a hivatalviselés feltétele a magyar

nyelv ismerete legyen. Ám hangsúlyozta, hogy eközben a legnagyobb körültekintéssel kell eljárni, és a magyar nyelv terjesztésében nem szabad ennél tovább menni. Bizonyos körülmények között azt viszont nem tartotta kizártnak, hogy a hivatali nyelv elsajátítása során, vagy után, valaki önként asszimilálódni fog. Az ipari és a kereskedelmi tevékenység fejlődése ugyanakkor azt is magával hozhatja, hogy az ország magyar- és német lakta területein valamikor a kiművelt szláv nyelv fog terjedni.²⁹

3. levelét Hoič arra szánta, hogy a fent említett kettős feladat második részét cáfolja. Bizonyítani próbálta, hogy a magyar nyelv hivatali és kultúrnyelvvé történő emeléséhez nincs szükség más nyelvek kiszorítására, a magyar nyelv más népekre való rákényszerítésére. Csaplovics (Čaplovič) és Schwartner statisztikái szerint az alig több mint 3,5 millió magyartól több szláv, oláh és német lakta az országot, amelynek olyan települései is voltak, ahol a magyart csak névből ismerték.³⁰ Hoič nem ismerte el az olyan kifejezések jogosultságát, mint a „haza nyelve” vagy „honni nyelv”. Pontosabb lenne inkább „honni nyelvek”-ről beszélni. Ha pedig ez így lenne, „a magyarokat is kötelezhetnék a szláv, az oláh és a német nyelv megtanulására”. A haza – Ugoria (Ungaria) Ungern – nevébe sem érdemes belekapaszkodni, mert ez a név a legújabb kutatások szerint a szláv „u goriy/u hory” szóból eredeztethető.³¹ A meddő és káros magyarosítás során nem tanácsos a magasabb műveltségre sem hivatkozni, mert „ha a műveltség döntene, akkor nem a magyarrá, hanem a németté válásra kellene minket felszólítani”!³² A levél legnagyobb részét Hoič a magyar hódításelmélet cáfolatának szentelte. Vele szembe a 18. századi szerződéselméletet állította. Azt, hogy a besenyők elől menekülő magyar „jövevények” hogyan is hódították meg az országot, „sűrű homály fedi, de az is nagyon kétséges, hogy vajon hódítás volt-e ez a szó legszorosabb értelmében. Annyi azonban valószínű, ha nem is bizonyos, hogy az ország több éven át megmegújuló szerződések árán Árpád fejedelmi főhatalma alá került, s hogy a szlávok békésen Felső-Magyarország részeit birtokolták, közülük a legderékabbakat az első magyar fejedelmek kitüntették és várak őrzését bízták rájuk”.³³ A magyar–szláv viszony tehát nem a leigázáson alapult, nem úr és szolga viszonya volt. Másként hogyan vehették volna át a magyarok az általuk lebecsült (rab)szolgák (Sclavus) fejlett iparát, földművelését, illetve az ezekre vonatkozó elnevezéseket? Hogyan rendezhették volna be közösségüket, államukat szláv és német mintára, a tisztségekkel és méltóságokkal (király, vajda, nádorispán, udvarnok, szolgabíró stb.) együtt? Végül cáfolta a fehér lóról szóló mondát, valamint azt is, hogy a honfoglalás után a nem magyarok

nyelve és népisége csak megtűrt, illegális lett volna. Eközben Szent István „Intelmei”-re és egy 1608-ból való törvényre részletesen is hivatkozott.³⁴

A 4. levélben – miközben újabb bizonyítékokat és érveket sorakoztatott fel az erőszakos magyarosítás ellen – Hoič már konkrét javaslatokat is megfogalmazott arra vonatkozólag, hogyan lehetne a soknemzetiségű Magyarország lakosaiban az „igazi patriotizmus”-t megteremteni, és az itt élő népek (és kultúrák) közötti féltékenységet, gyűlöletet kiküszöbölni. Hogyan lehetne kialakítani azt a közös érzést, hogy minden állampolgár „*az egész jelentős részének*” tekintse magát, s hogy minden másnál fontosabb legyen a haza segítése és szolgálata? A megoldást, a cél elérését egy – már ősidők óta létező és a nyelvek sokféleségéből fakadó szétforgácsolttságot (a közös kormányzás, törvények és jogok, a közös érdekek és történelem stb. által) feloldó – szövetség (Band = kötelék) létrehozásában látta. Amikor ilyen fontos dolgokról van szó, akkor nincs, és nem is lehet magyar, szláv, vlach vagy német: csak Magyarország van. Ezeknek a kötelékeknek kell megteremteniük a patriotizmust is Magyarországon.³⁵ A szövetséggel kapcsolatos ellenvetéseket történelmi példákkal igyekezett semlegesíteni. Zrínyi, Hunyadi, Görgey, Genersicht stb. példáival kívánta bizonyítani, hogy a németek, szlávok és vlachok éppoly tehetséges és hasznos polgárai voltak az államnak, mint a magyarok. Egyébként is a német és szláv parasztok, fiatalok iskolázottságban, olvasottságban ugyanúgy nem maradnak alatta a magyarnak, mint ahogy műveltséget, művészeket, iparosokat és kézműveseket is csak ott lehet találni, ahol németek, illetve szlávok élnek. Amennyiben pedig a magyarok közt találni egy kézművest, „*akkor az vagy nem magyar, vagy (csak) egy csizmakészítő*” (Tsiz’smenmacher). A szláv és német földművesek is különben a télen csak lustálkodó magyar parasztnál. Ők lennének hát a „*magyar kenyér evők*”? – kérdezte Hoič, nem kis szláv öntudattal.³⁶

Ján Kollárhoz hasonlóan Samuel Hoič is közvetlen, egymást fedő kapcsolatot látott a hazaszeretet és az anyanyelv, a nyelv és a kultúra, valamint a nép, a nyelv és a nemzet között. Az emberben az anyatejjel magába szívott hazaszeretet első tüzét mi lobbantja fel? Az anyanyelv és a nyelv, mint eszköz segítségével ifjú korban a haza hőseinek példái, felnőttként pedig a polgári jogok, a biztonság és a szabadság élvezete lobbantják ezt fel, illetve fokozzák. A népnek és a nyelvnek a jövőben is fontos szerepe lesz a polgári érületben, az államérdek elősegítésében. A nép elmagyarosítására irányuló törekvés tehát súlyos következményekkel fog járni. A nemzeti gyűlölködés növekedni fog. Az is igaz, hogy a nép nyelvi és szellemi tökéletesedése csak az anyanyelv segítségé-

gével lehetséges.³⁷ Mi hát a nép, a népi(es)ség és a nemzetiség? A népet és a nemzetet egy kötelékbe összefűző elemek Hoič szerint a következők: azonos nyelv, sajátos hagyományok és szokások, ugyanazon uralkodó erények, hajlamok, előítéletek és sajátos hiedelmek, nem különben a nemzeti játékok, dalok és viselet. Az életmód, az éghajlat és a nép génusza befolyásolják a fogalomalkotást, az egész gondolat- és fantáziavilágot. A nép karakterét kifejező nyelv a nép génuszában gyökeredzik. A nép külső és belső létének egészét a nyelv köti össze nemzetté, amelynek minden tagja – mint a lánc szemei – szorosán kötődik egymáshoz: ha az egyik megsérül, sérül az egész. A nép nyelvének elvétele tehát a nemzet megsemmisítésével egyenlő.³⁸ A Magyarországon élő népek tehát teljesen különböznek a magyaroktól, mindegyikük eredeti nép. Ha tehát a magyarosítás során létrejönne egy „*álmagyar nép*” németekből, szlávokból és vlachokból, ez a korcs jellem és nyelv a magyarok számára még megvetendőbb lenne. Hoič is megvetette azokat a – minden nemzetben előforduló – „*nyomorult diszlegény*”-eket, népük hitehagyottait és árulóit, akik szégyenkeztek nem magyar származásuk miatt, és gondosan eltitkolták vagy letagadták azt.³⁹

Ezek a gondolatok az 5. levélben is folytatódtak. A magyarosítás hatására olyan látszólag művelt emberektől hemzsegne az ország – állította Hoič, akik csak mások visszhangjai lennének, és akiket nem a nemzeti sajátosságokra épülő igazi hazafiság éltetne. A magyarosítás minden kényszerítésre épülő fajtáját elítélte, mert „*a kényszer mindig kényszer marad, ha a rabszolga lánc aranyból is van, vagy ha a béklyók a szabad ember szemének láthatatlanok is*”.⁴⁰ Szorgalmazta egy olyan virágzó állami népiskolai rendszer kiépítését, amelyben az oktatás a tisztos anyanyelven folyik majd, a magyar pedig csak tantárgyként fordulhat elő. A vallásban és az egyházi iskolákban is tartózkodni kell a magyarosítástól. Annál is inkább, mivel a Magyarországon beszélt nyelveket sok tekintetben össze lehet hasonlítani a keresztény egyház különböző hitvallásaival. Márpedig a rájuk „*gyűlölt eszközzel parancsolt tárgy éppen olyan gyűlöletes lesz, mint maga az eszköz*”.⁴¹ Herder nyomán azt a tételt is felállította, hogy: „*Minden népnek saját maga által, és saját magából kiindulva kell a nemzeti műveltséget elérni, és a génuszában levő csírákat ápolva a gazdag szüirethez gondosan és gyengéd kézzel felnevelni*”. Ezért ítélte el ismét azokat a Magyarországon nagy számban jelenlévő, undorító, zavarodott teremteseket, karikatúrákat, akiknek egyrészt „*nem volt elég erejük ahhoz, hogy a nép egyszerű és vele született szokásait megőrizték*”. De ahhoz sem voltak elég ügyesek, hogy az idegen nyelveket és szokásokat teljesen a

magukévá tegyék.⁴² Hoič újból visszatért a 2. levélben már említett önkéntes asszimiláció kérdéséhez is, amelyet abban az esetben nem tartott kizártnak, ha a magyar nyelv és nép belső gyarapodásával a magyar nemzet „*tükörként és példaképként*” fog állni más nemzetek előtt.⁴³

A magyarosítás elleni polémia során Samuel Hoič a szláv kölcsönösségi gondolat néhány alapelemére is kitért. Általános elvként leszögezte, hogy egy kis létszámú nép – ugyanolyan körülmények között – nem képes a nemzeti műveltség ugyanolyan fokára eljutni, mint egy nagyszámú nép. A magyarok az országban élő összes nem magyar egy csapásra magyarrá téve sem lennének képesek a messze elöttük járó nagy nép teljesítményeivel versenyre kelni. Mivel a magyarok a nem magyaroknak – ezzel a „*teljes csatlakozással*” – sem ipart, sem finom életmódot stb. nem tudnának nyújtani, ez egy olyan kényszerű kötődés lenne, amelyben nincs előírt cél. Eszköz, értelmes cél nélkül. A magyarországi kis szláv népek tehát csak a – felvilágosodás szép fénye felé nagy erővel és kiemelkedő rendeltetéssel törekvő, művelt és képzett nyelvvel, tudománnyal rendelkező, minden égtáj felé kiterjedő – hatalmas szláv testvérekhez történő csatlakozással nyerhetnek valamit. „*Egy kisebb lélekszámú nép számára tehát az a legjobb, hogy ha lehetséges, akkor teljesen, ha ez nem lehetséges, akkor legalább a tudományok és a művészetek ... tekintetében egy nagyobb néphez csatlakozik, hogy a nemzeti kultúrát felmelegítő sugarakat közvetítse egy magasabb szintről*”.⁴⁴

Végezetül Samuel Hoič vitairata tisztázta a világpolgárság és a hazafiság, hazaszeretet, valamint a haza- és szülőföldszeretet viszonyát is. A nemzeti kérdést Kollárhoz hasonlóan ő is egy széles (emberiség és világpolgárság – szláv „*nagyobb nép*” és közös magyar haza – haza és szülőföld) keretbe, egymást feltételező kapcsolatrendszerbe helyezte. Így például a hazához az emberiség szeretete, vagyis a világpolgárság által, de a szülőföld szeretete által is kapcsolódhat az ember. Míg azonban a világpolgárság eszméje a magasabb műveltséghez kapcsolódik, „*a bölcsék lelkében vagy az erényes államférfiban van meg*”, addig „*az élet alacsonyabb körülményei között*” a hazához „*még nagyon sok, nem fontosabb, de mégis édesebb kötelességgel*” kapcsolódhat az ember. Ilyen hazafiságot megalapozó és erősítő kötelességnek látta a szülőföld szeretetét, amely tágabb értelemben az ország, szűkebb értelemben pedig annak a helynek és természeti környezetének a bensőséges szeretetét jelentette, ahol a családban élő és felemelkedő ifjú az egész életére szóló első hatásokat kapta. „*Ennek a helynek, ennek az országnak, ezeknek az embereknek a boldogsága tehát természetesen kedvesebb és fontosabb, mint az idegeneké ... az így motivált*

érzelem és az ebből fakadó tevékenység a hazafiság, hazaszeretet”.⁴⁵ Kollárhoz képest tehát Hoič nemzet- és hazafelfogása sokkal konkrétabb volt, a valós helyzethez sokkal jobban közelített. Ráadásul a feszültségek kezelésére egy konstruktív programot is megpróbált felvázolni. Őt inkább a Magyarországon élő magyarok és nem magyarok kapcsolatának kérdései izgatták, mintsem a kis szláv népek és a nagyobb szláv közösség viszonya. Alapvetően arra a két kérdésre kereste a választ, hogy „*magyarokká kell-e lennünk*”, illetve „*tudunk-e magyarokká lenni*”? Ezek részeként foglalkozott a „szláv probléma”-val. Ismereteink szerint Hoič röpirata volt az első, amelyben egy – már a szlovákságát is fontosnak tartó – hazafi, a nemzeti-nemzetiségi ellentétek kibontakozása idején, a modern szlovák nemzeti tudat kialakulásának kezdetén, azon kezdett felelős módon gondolkodni, hogy hogyan egyeztethető össze a szláv–szlovák, szlovák–szláv tudat a modern és konstruktív magyarországi hazafisággal, és fordítva. Javaslatának lényege az volt, hogy egy egyenjogúságon nyugvó, megújított szövetségi kötelék fűzze össze a soknemzetiségű közös haza magyar és nem magyar népeit. Az írás értékét némileg gyengítette, hogy a magyar liberálisokhoz hasonlóan ő sem volt mentes a másokat lenéző nemzeti elfogultságtól.

Ez a szemlélet Ludovít M. Šuhajda evangélikus líceumi tanár „*Der Magyarismus in Ungarn...*” című írását is jellemezte, amely L. M. Sch. aláírással 1834-ben jelent meg Lipcsében. A nemzetvédő irat jogi, történelmi, politikai és ideológiai érvekkel igyekezett a magyarosítás jogosságát cáfolni.⁴⁶ Első része a szerző természet-, nemzet- és államjogi nézeteit tartalmazta. Šuhajda is abból indult ki, hogy a nemzeteket a nyelvük különbözteti meg egymástól. A nyelv segítségével nyilatkozik meg a nemzet karaktere, közösségi szelleme és hajlama. Ezért a közös haza iránti szeretetet egyesíteni lehet, és kell is, a nemzetek és a nyelvek iránti szeretettel. A természet ugyanis így szól: „*Ember! Nép! Szeresd és becsüld nyelvedet. A magyarosítók ezt mondják: Emberek! Népek! Szeressétek és becsüljétek ne a saját magatok, hanem a mi nyelvünket; legyetek kedvünkért erkölcsi-etnikai öngyilkosok; gyűlöljétek és dobjátok el azt, amit nektek Isten adott, szeressétek és becsüljétek azt, amit mi emberek, mi magyarosítók nektek adunk...*”⁴⁷

Herderre és Friesre hivatkozva a történelmi joggal Šuhajda is szembeállította a nyelvi-etnikai megalapozottságú természeti és – pap lévén – isteni jogot. A politikai határokon túlterjedő „német haza” példájára utalva megállapította, hogy etnikai szempontból „*a nemzet és a haza egy és ugyanaz*”. Így tehát, ha kétséges esetben választani kell, ha felmerül a kérdés, akkor: „*Mit fog az ember*

jobban szeretni, a hazát vagy a nemzetet?” Hazát bárhol könnyen találni, mert ez csak holt földdarab, objektív, idegen valami. Ellenben nemzetet és nyelvet sehol és semmikor nem találhat az ember, mert ez a mi vérünk, életünk, lelkünk (szellemünk), belső valónk, azaz „*mi magunk vagyunk*”. A nemzet tehát olyan velünk egy ugyanazon nyelvet beszélő emberek összessége, akik vagy velünk, vagy mellettünk, vagy általában bármilyen helyen lakhatnak.⁴⁸ A legjobb és a legmegfelelőbb persze az lenne, ha hegyek, völgyek, folyók és tavak választanák szét a nemzeteket, ha nemzet és az állam kölcsönösen fednék egymást, mint Nyugaton. Ha viszont a történelmi szükségszerűség úgy hozta, hogy „*több nemzetnek kell egymás mellett laknia és egy kormány alatt, hagyni kell, hogy közöttük pontos jogi kapcsolat alakuljon ki, ... mindenkinek meg kell engedni, hogy külön haladjon előre a műveltségben*”. Hadd használják tehát a magyarországi szlávok is a nyelvüket! Hadd legyenek továbbra is összekapcsolva (az irodalmi nyelv segítségével) a csehekkel, lengyelekkel, szerbekkel és másokkal! „*Így fognak majd az országban békésen élni és ... fogják majd a magyart önmaguktól tanulni*”.⁴⁹

Šuhajda úgy látta, hogy ha az állami bölcsesség politikai céljai jól átgondoltak, akkor a több nemzet (kárpáti-szlávok, ruszinok, magyarok, románok, rákok, horvátok, vendek, teutónok) által lakott Magyarországon is elérhető, hogy a nem magyar nemzetek is tekintettel lehessenek „*régi természetes etnikai hazájukra*”, és ne kelljen feláldozniuk nemzetiségüket ezekért a politikai célokért. Az igazságosság érdekében tehát olyan közösséget (állam, rem politicam), „*uniót vagy valami hasonlót*” kell létrehozni, amely több nemzetet, különböző eredetű népeket is képes boldogítani. Šuhajda nem ismerte el, hogy a magyar nép egyedül alkotná Magyarországon a fő nemzetet. A magyarok csupán „*elsők az egyenlők között*”. Ennek kapcsán leszögezte, hogy: „*Nincs semmi szebb, mint az igazságosan berendezett állam és nincs aljasabb, mint... a nemzetközi jogot nem kímélő erőszakos állami masinéria!*” Ha keletre, ha nyugatra tekintenek Pannónia nemzetei, szomorúan kell megállapítaniuk, hogy „*az áruló Duna ... emberemlékezet óta a nemzetiség rossz őrzője volt*”, hiszen ebben a térségben „*a legnemesebb gyümölcs, a jog*” terméktelen földbe hullt.⁵⁰ A szeretet – érzésen alapuló szabad hajlandóság és cselekedet. Ezért tehát hogyan szerethetünk olyan hazát, „*amelyik engem nem szeret*”, nem ad polgári jólétet és szabadságot stb.? A hazaszeretet csak egy igazságot nyújtó, olyan jogállamban kötelező, amelyet ez idáig egyedül a „Hitel” és a „Világ” fogalmazott meg. Addig azonban „*hagyjatok békén bennünket a hazaszeretettel*” – mondta Šuhajda, s itt nyilván a „*magyar haza*” holt földjének a szeretetére

gondolt.⁵¹ Samuel Timon 18. századi elméletére hivatkozva ő is tagadta, hogy Magyarországot egyedül csak „*Árpád nemzete*” alapította, hiszen velük egyesülve évszázadokon át egyenlő félként Szvatopluk, Szalán nemzete, és egyéb nemzetek is részt vettek ebben. Ennek példái a szláv származású hadvezérek, tanárok, tudósok, művészek, papok stb. Magyarországot gazdagító, dicső tettei.⁵²

M. L. Šuhajda nemzetdefinícióját Ján Kollár „Az irodalmi kölcsönösségről” című tudományos munkájában szinte szó szerint megismételte. Kollár munkája először 1835-ben a Hronka című cseh folyóiratban jelent meg, majd 1837-ben Lipcében német nyelven is kiadták. Mit szeret szívesebben az értelmes ember – tette fel ő is a kérdést: „*a földet vagy a népet, a hazát vagy a nemzetet. Hazát ismét könnyen találhatunk, ha azt el is veszítettük: de nemzetet és nyelvet soha és sehol; a haza önmagában halott föld, idegen tárgy, nem emberi: a nemzet a mi vérünk, életünk, lelkünk, személyi tulajdonságunk. A hazaszeretet kissé ösztönös, vak természetű ösztön: a nemzet és a nemzetiség szeretete inkább az értelem és a műveltség alkotása*”.⁵³ Kollár továbbra is különbséget tett az állam és a nemzet között. Szerinte az állam nem más, mint „*több vidék és különböző nemzetek közös uralkodó alatt; célja a védelem, az igazságosság és a kultúra támogatása a ... nemzetek között*”.⁵⁴

A széttagolt német nemzethez hasonlóan a 4 fő „törzsrre” oszlott „szláv nemzet” számára is lehetségesnek, sőt szükségesnek tartotta a rendszeres és szoros együttműködést a nemzeti irodalom, nyelv, tudomány és kultúra területén. Már írása legelején fontosnak tartotta leszögezni, hogy ő egy pillanatig sem a szláv törzsek politikai egyesülésére, zavart és forradalmi lázadást, szerencsétlenséget okozó tevékenységére gondolt.⁵⁵ Hoičtól vagy Šuhajdától eltérően viszont Kollár nem fogadta el sem a „magyar haza”, sem a magyarországi „közös haza” gondolatát. A szlávoknak csupán egy igazi hazájuk és nemzetük van: az óriási kiterjedésű és népességű Össz-Szlávia. Másutt viszont – némi következetlenséggel – azt írta, hogy néhány szláv törzsnek és nyelvjárásnak saját, szabad, független „*hazája*” van, míg másoknak csak feltételes, fél, vagy más nemzetekkel és nyelvekkel közös jutott.⁵⁶ Ez azonban nem változtatott azon az alapvető tényen, hogy Kollár szláv nyelvi-közösségi gondolata „*az államgondolat legnagyobb ellensége, bomlasztója*” volt, mert tagadta „*a haza állami megfogalmazását*”.⁵⁷

Ebben a felfogásban a „kárpáti szlovákok” által lakott terület, a Tátra és a Kárpátok vidéke, legfeljebb csak a „*Madarsko*”-n belüli szülőföld lehetett. Kollár számára a szlovákok elsősorban azért voltak fontosak, mert az ő nyelv-

járásuk állt – nyelvtanilag és földrajzilag egyaránt – a szláv nyelvjárások középpontjában, a szlávok bölcsője itt ringott.⁵⁸

Jan Kollár irodalmi kölcsönösségi elmélete, valamint az ezt éltető erőteljes össz-szláv tudata és nacionalizmus-ellenessége az 1830-as évek közepe tájától inkább már gátolta, mintsem segítette az önálló szlovák tudat és nemzeti ideológia kialakulását. Jól érzékeltte ugyan a nemzetek közötti „*forró hazaszeretet*” fellángolását, de ebben az új, megváltozott helyzetben is arra törekedett, hogy megakadályozza a szláv „törzsek” között megjelenő különbségek és feszültségek elmélyülését. Továbbra is arra hivatkozott, hogy csak a nagy, oszthatatlan, egységes „*nemzeti tömeg*” lehet hatással az emberiségre, mert ezek a nagy nemzetek az „*új idők teremtői*”, a kultúra tanítói és hordozói.⁵⁹ Ezért javasolta azt a szlovákok számára, hogy (irodalmi, nyelvi és kulturális tekintetben) a nagyobbakhoz, vagyis a csehekhez, és ez által a szlávokhoz csatlakozzanak. Semmiképpen ne olvadjanak össze a magyarokkal.

8. A szlovák nemzeti mozgalom új jelenségei az 1840-es években

Az 1830/40-es évek fordulója több tekintetben is fontos változásokat, jelentős elmozdulásokat hozott mind a szlovák nemzeti tudat, mind a szlovák nemzeti mozgalom szempontjából. Ez a változás közvetlen összefüggésben volt azzal, hogy a szervezkedés élére a szlovák „nemzetébresztők” harmadik – fiatal, evangélikus értelmiségiekből álló, romantikus – nemzedéke lépett, Ľudovít Štúr, illetve a „szlovák triumvirátus” vezetésével.

A szlovák identitás nyelvi alapjai

Az évtizedfordulón ugyan a Štúr-követők nemzetfelfogása nagyrészt még Ján Kollár „szláv nemzet”-ről és „szláv kölcsönösség”-ről kialakított ismert felfogásán alapult. Ám néhányan már eltávolodóban voltak a nagy előd össz-szláv és csehszláv irányultságú ideológiai befolyásától, s hamarosan eljutottak a „nemzeti törzsiség” (národná kmenovitos□) gondolatához is. Kollár össz-szláv koncepciója köztudottan egy olyan hatalmas, egységes, képzeletbeli „szláv nemzet”-ből indult ki, amelynek határai a mai Vlagyivosztoktól a